

I gränslandet mellan natur och kultur

En undersökning om myndigheternas uppdelning av natur- och kulturmiljövård

Linn Svahn

Kandidatarbete 15 hp, institutionen för stad och land
Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna
Uppsala 2015

Titel: I gränslandet mellan natur och kultur - En undersökning om myndigheternas uppdelning av natur- och kulturmiljövård.

Engelsk titel: In the Boundary between Nature and Culture - An Investigation about the Division of Nature- and Heritage Preservation from the Authorities.

© Linn Svahn

Handledare: Malin Eriksson, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Ulla Myhr, SLU, institutionen för stad och land

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå G2E

Kurs: EX0725, Projekt i landskapsarkitektur

Landskapsarkitekturprogrammet, Ultuna

Nyckelord: kulturmiljövård, landskap, naturvård, samverka, uppdelning

Omslagsbild: Miljön runt Kungshögarna i Gamla Uppsala. Fotograf: Författaren (2013-05-28)

Publiceringsår: 2015

Publiceringsort: Uppsala

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Uppsatsen syftar till att utreda skillnaderna mellan natur- och kulturmiljövården samt undersöka vilka framtida områden som finns för ett utökat samarbete. Genom en litteraturstudie av material från Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och Sveriges regering med flera ska svaren på natur- och kulturmiljövårdens uppdelning och samverkansmöjligheter uppnås.

Naturvårdsverket håller koll på miljömålsarbetet i Sverige, samt värnar om den biologiska mångfalden och skyddet av värdefulla naturområden. Riksantikvarieämbetet bevarar våra kulturarv och utvecklar kulturvården i landskapet.

Från tidigt 1900-tal har natur- och kulturmiljövårdens nära samband speglats av vetenskapsmännen. Rutger Sernander kom fram till att höga naturvärden inte står i motsättning till människans påverkan av naturen och kulturhistorikern Sune Ambrosiani går ett steg längre genom att säga att naturen ska ses som en historisk produkt som präglas av människan.

Mårten Sjöbäck ansåg också att naturen är en kulturskapelse och att vi därmed inte bör skydda det som kallas för ursprunglig natur från människan, eftersom denna natur är beroende av människans bruk för att bevara sitt höga värde.

Innan Naturvårdsverket bildades som statlig myndighet på 60-talet, föreslogs att naturvårdsintressena skulle inordnas under Riksantikvarieämbetet som därmed skulle få en naturskyddsinspektion. Denna utveckling motsattes men från 70-talet ökade det politiska kravet om en integrering mellan natur- och kulturmiljövården. När Sveriges regering tog fram skrivelsen *En samlad naturvårdspolitik* 2002 utvecklades detta, eftersom rapporten syftar till att stärka sambandet mellan natur- och kulturmiljövården. Den menar att detta bör göras genom gemensamma projekt och arbetssätt som ger inblick i varandras perspektiv och metoder.

Ett befintligt gemensamt arbetsforum är de nationella miljö kvalitetsmålen där flera utav målen berör både natur- och kulturmiljövården som därför har potential att utvecklas för att inrymma större samverkan mellan myndigheterna. Ett naturligt motstånd är dock att vi ibland ser natur och kultur som varandras motsatser. Detta trots att vi har svårt att urskilja gränserna för vad som är påverkat av människan, samt ser oss själva som en del av naturen. Att all natur i Sverige idag är påverkad av människan i mer eller mindre grad gör också att gränserna för vad som är natur och kultur blir omöjliga att upprätthålla.

För att ta del av natur- och kulturmiljövetares olika kunskaper föreslås en gemensam tvärvetenskaplig utbildning som ser till helheten av landskapet. Denna kan även innehålla andra discipliner som exempelvis landskapsarkitektur eller landsbygdsutveckling som innehar möjligheter att knyta ihop vetenskapsområdena.

Kompetensen bör också finnas nära till hands på arbetsplatsen där de olika vetenskapsområdena är representerade för att kunna ta del av varandras kunskaper och öka samarbetet på olika nivåer i planeringsprocessen.

En framtida utmaning som natur- och kulturmiljövården står inför är de kommande klimatförändringarna som gör att nya arbetssätt behöver utformas för att täcka de nya behov som uppkommer när landskapet förändras.

Abstract

This essay investigates the differences between nature- and heritage preservations and future areas for a developed collaboration. The answers of the division and possibilities for coordination are found by studying literature from Swedish authorities such as the Environmental Protection Agency, the National Heritage Board and the National government.

The Environmental Protection Agency is responsible for the Environmental quality objectives in Sweden and protects the biodiversity and valuable areas. The National Heritage Board preserves our cultural heritage and develops the cultural values in the landscape.

The close connections between nature- and heritage preservations have been emphasized by scientists since early 20th century. Rutger Sernander found that high natural values don't conflict with human impacts. Sune Ambrosiani takes this one step further by saying that nature is to be seen as a historical product, characterized by humans.

Mårten Sjöbäck did also see nature as a cultural creation and thought we shouldn't protect primeval nature from humans because its high values are dependent of human impacts.

Before the Environmental Protection Agency was founded in the 60's, it was suggested that the nature preservation should be part of the National Heritage Board. This idea was denied but from the 70's the demand for coordination between nature- and heritage preservations was raised by the politicians. The Swedish government produced the script *Joined nature preservation politics* in 2002 with intents to strengthen the connections between nature- and heritage preservations. This will be achieved with common projects and operation modes that give insight in other professions perspectives and methods.

An existing forum is the Environmental quality objectives where many of the objectives affect the nature- and heritage preservations. Therefore, this forum has potential to develop higher collaboration between the authorities. Sometimes people tend to see nature and culture as opposites, even if we can't tell the boundaries for what's being touched by humans. All nature in Sweden today is more or less influenced by humans which make the boundaries impossible to maintain.

To be able to learn from different professions in nature- and heritage preservations and attend whole of the landscape, a proposal is to develop an interdisciplinary education. Even other professions could be included such as Landscape architecture and rural development, which have got potentials to link together the authorities.

The qualifications should also be found in the workplaces where different scientific areas should be represented to take part in each other knowledge and raise the collaboration in different levels of the planning process.

A future threat that affects both nature- and heritage preservations are the climate change. New ways of working will have to be designed to cover the need that comes when the landscape is changing.

Innehållsförteckning

Introduktion	6
Syfte	6
Metod	7
Avgränsningar	7
Begreppsprecisering	8
Litteraturstudie	9
Naturvården	9
Kulturmiljövården	10
Historisk aspekt på uppdelningen	10
Enskilda sektorer – samma landskap	12
En samlad politik kring natur- och kulturmiljövård	13
Tidigare och pågående projekt	14
Samarbete i praktiken	15
De nationella miljökvalitetsmålen	16
Samarbete kring miljökvalitetsmålen	16
Vardagens möten med natur och kultur	17
Tankar om uppdelningen	19
Blivande samverkansmöjligheter	21
Slutsatser	22
Varför skiljs natur- och kulturmiljövård åt i olika sektorer?	22
Områden för samverkan av natur- och kulturmiljövården?	23
Diskussion	23
Metoddiskussion	25
Referenser	27

Introduktion

Denna uppsats handlar om uppdelningen av natur- och kulturmiljövården i Sverige och om framtida samverkansområden mellan dem. Berglund- Lake (2014 s.38) menar att natur och kultur är två komponenter i landskapet som ibland ses som ett motsatspar. Han menar att denna tydliga åtskillnad har gjort att vi delar in landskapet i olika kategorier, där natur och kultur hålls isär. Utefter denna figur är landskapet uppdelat under olika sektorer, myndigheter och lagar som styr hur landskapen vårdas och utvecklas. Nordström och Saltzman (2014 s.17) menar att natur och kultur som motpoler är en historisk tankefigur i vårt västerländska samhälle som är långt ifrån allmängiltig.

På senare tid har efterfrågan om större samverkan mellan natur- och kulturmiljövård i Sverige ökat, då sektoriseringen av landskapet skapar problem och gör att viktiga frågor riskerar att hamna mellan stolarna (Johansen 2010 s.3). I Sveriges regerings (2002 s.69) skrivelse *En samlad naturvårdspolitik* från 2002 går att läsa att natur- och kulturmiljövård är två aspekter i samma landskap som bör förstärka, utveckla och fördjupa samverkan mellan sig. Följaktligen skriver de att utgångspunkten är att skapa en helhetssyn på landskapet där båda dessa komponenter samarbetar.

Trots denna starka politiska målsättning delas natur- och kulturmiljövård upp i olika sektorer med två olika centrala myndigheter, *Naturvårdsverket* och *Riksantikvarieämbetet* (Gren 2010 s.10). Gren menar även att forskning och utbildning delas upp i skilda sektorer vilket skapar separata verksamhetsfält i samhället.

Eftersom jag intresserar mig för landskapet och dess byggstenar ville jag öka min kunskap inom ämnet för att få en ökad förståelse över uppdelningen mellan natur och kultur. Denna uppsats vänder sig till alla som arbetar med eller intresserar sig för landskapet och dess vård. För oss landskapsarkitekter är arbetet intressant eftersom det behandlar motsättningar och samband mellan människan och naturen, något som vi hanterar dagligen i vår yrkesroll men sällan reflekterar över.

Inom vår tvärvetenskapliga bransch kan vi stöta på konflikter mellan olika professioner, därför kan en utredning som denna öka vår förståelse för olika professioners perspektiv. Detta kandidatarbete synar just uppdelningen av natur- och kulturmiljövården eftersom det är en känd motsättning där vi landskapsarkitekter har möjlighet att arbeta gränsöverskridande.

Syfte

Uppsatsens syfte är att undersöka hur skillnaderna mellan natur- och kulturmiljövård framförs i olika texter och utreda varför dessa skiljs åt. Genom att studera de två centrala myndigheterna för natur- och kulturmiljövård, *Naturvårdsverket* och *Riksantikvarieämbetet*, vill jag förstå deras likheter och skillnader som kan ge upphov till uppdelningen. Jag beskriver hur samverkan mellan natur- och kulturmiljövården ser ut idag och vilka framtida möjligheter som finns för ett fördjupat samarbete. De frågeställningar som denna uppsats svarar på är:

- Varför skiljs natur- och kulturmiljövården åt i olika sektorer?
- Vilka områden för samverkan finns för natur- och kulturmiljövården idag?

Metod

För att undersöka uppsatsens syfte utförde jag en litteraturundersökning där jag tog del av rapporter som berör natur- och kulturmiljövårdens uppdelning. Jag använde mig av sökmotorn Google för att hitta elektroniska referenser. Universitetsbiblioteket på SLU och högskolebibliotekens databas Libris användes för tryckta källor.

Mina sökord var olika kombinationer av orden natur och kultur som till exempel: natur/kultur, naturvård/kulturmiljövård, naturvärden/kulturvärden. Dessa kombinerades också med ord som: uppdelning, samsyn, samverka, sammanföra och motsatspar, för att mer specifikt behandla mina frågeställningar. Kriteriet för mina källor var att de på något sätt skulle beskriva uppdelningen av natur- och kulturmiljövård.

Mina huvudkällor var *En samlad Naturvårdspolitik* (Sveriges regering 2002), *Mötesplatser – på väg mot en samlad natur- och kulturmiljövård* (Nilsson, Skoglund & Svensson 2008) och *Samhällsförändringar och vården av natur och kultur* (Gren 2010). Dessa referenser söker svar på varför natur- och kulturmiljövården skiljs åt och försöker hitta nya samverkansområden för att utveckla ett större samarbete mellan dem och var därför relevanta källor för min undersökning. Rapporterna har olika inriktningar och upphovsmän vilket gör att de har olika infallsvinklar på problemet. Detta var användbart för mig eftersom jag då fick större förståelse för ämnet från olika perspektiv.

I kunskapsinsamlandet och i mina definitioner använde jag mig främst av Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet som källor. Dessa är de två centrala myndigheterna som arbetar med natur- och kulturmiljövård i Sverige och var därför tillförlitliga referenser för uppsatsen.

I texterna letade jag efter kapitel som innehöll orden natur och kultur. Oftast nämndes detta redan i rubriken eller inledningen till stycket och det var därför ganska enkelt att hitta relevanta delar inom mina valda källor. Det fanns dock inte mycket material skrivet som berör mitt syfte så den svåra delen av arbetet var att hitta referenser som var relevanta för mitt syfte och inte berörde natur- och kulturmiljövården som enskilda delar.

Avgränsningar

Arbetet avgränsades till att undersöka texter om natur- och kulturmiljövård på en nationell och regional skala. Jag riktade in mig på att undersöka mina frågeställningar på en övergripande nivå och därför avgränsades uppsatsen till att mestadels referera till texter från de centrala myndigheterna för natur- och kulturmiljövård, *Naturvårdsverket* och *Riksantikvarieämbetet*. Den nationella skalan var intressant att undersöka eftersom kopplingen till regeringspolitiken är stark och frågeställningarna även får ett europeiskt perspektiv i och med vårt medlemskap i den Europeiska unionen.

Jag valde att begränsa mig till att mestadels läsa vetenskapliga rapporter av författare som är aktiva inom natur- eller kulturmiljövård eftersom de har stor kunskap om problemen som min uppsats baseras på. Då jag ville ha viss spridning av mina källor för att täcka in mina frågeställningar från olika perspektiv inkluderade jag även texter från Sveriges regering och författare som har ett filosofiskt synsätt som sätter människans uppfattning i fokus. Eftersom uppsatsen delvis handlar om människors syn på begreppen natur- och kulturmiljövård var dessa källor relevanta att inkludera.

Uppsatsen hanterar frågor som funnits sedan lång tid tillbaka och det var därför intressant att inkludera källor som har ett historiskt perspektiv. Mestadels försökte jag dock använda mig av nyare källor som är skrivna på 2000-talet eftersom jag ville undersöka hur situationen ser ut idag.

Uppsatsen avgränsades till att enbart hantera obebyggda miljöer som innehar både natur- och kulturvärden.

Begreppsprecisering

Under denna rubrik definieras de miljöer som denna uppsats behandlar för att skapa en utgångspunkt när man läser denna uppsats.

Naturmiljö

I Miljöbalkens 12 kap. 6§ definieras naturmiljö som ett vidsträckt begrepp som omfattar:

"...det som brukar kallas naturen, såsom berggrund, jordlager och dess ytformer, yt- och grundvatten, skilda naturmiljöer både på land och i vatten samt växter och djur. Begreppet bör även inkludera landskapsbilden och kulturlandskapet. Det bör omfatta all natur, inte endast värdefull eller orörd natur, och således omfatta även naturmiljön i tätortsnära områden."(Naturvårdsverket 2001 s.10)

Vidare beskriver Naturvårdsverket (2001 s.10) att naturmiljöer ej utgör bebyggda tätorter, tomt- eller gårdsmark, parker, industri- eller verksamhetsområden. Naturvårdsverket skriver att vissa kulturmiljöer ingår i begreppet naturmiljö, till exempel odlingslandskapen. Slutligen menar de dock att kulturmiljöer som exempelvis bebyggelser i tätorter inte bör inkluderas i begreppet naturmiljö.

Kulturmiljö

Riksantikvarieämbetet (2014) menar att kulturmiljö avser en miljö som fysiskt har påverkats av människan, vilket kan motsvara enstaka objekt eller stora landskapsutsnitt. De skriver att kulturmiljön finns överallt i vår vardag, så påtaglig att den kan vara svår att få syn på:

Den finns överallt där det finns och har funnits människor. Från kust till fjäll. I stad och på landsbygd. I skogsmark och i odlad bygd. Heligt och profant. Gamalt och nästan nytt. Hela miljöer och enskilda lämningar. (Riksantikvarieämbetet 2015a)

Riksantikvarieämbetet (2015a) menar att kulturmiljö är ett paradoxalt begrepp, en ändlig resurs som likväl fylls på efter tidens gång. De skriver att kulturmiljö är materiella spår och berättelser, men samtidigt ett historiskt perspektiv och kontakt med det förflutna.

Landskap

Landskapskonventionen som ratificerades i Sverige 2011 har definierat betydelsen av termen landskap som en del av ett land, som det uppfattas av besökare, utvecklat över tid i ett resultat av naturliga processer och mänsklig påverkan (Europarådet 2000). Denna definition anger i sig inte en uppdelning av natur och kulturmiljöer. Landskapsbegreppet har även definierats utav Schibbye och Pålstam i rapporten Landskap i fokus:

"Landskap handlar om relationen mellan människa och plats. Landskapet finns överallt omkring oss som en bakgrund till vårt vardagliga liv. Begreppet landskap används i olika skalor, från den lilla delen övergiven industrimark till hela bergskedjor, och omfattar såväl det anlagda som det ursprungliga, av människan mindre påverkade. Landskapet är ett resultat av hur olika komponenter i vår miljö, både naturgivna som geologi, jordarter, klimat, flora och fauna och kulturgivna/sociala som markanvändningsmönster, bebyggelse och annan mänsklig påverkan – verkar tillsammans och upplevs av oss människor. Det är vår förmåga att uppleva som gör att "land" blir "landskap." (Schibbye & Pålstam 2001 s.7)

Definitionen av landskap som används i denna uppsats innefattar både natur- och kulturmiljöer eftersom landskapet är uppbyggt av både naturliga och människoskapade processer. Enligt ovanstående definitioner blir naturmiljö och kulturmiljö omöjliga att hålla isär eftersom kultur innefattas i begreppet naturmiljö och vice versa.

Litteraturstudie

I detta avsnitt presenteras först natur- och kulturmiljövård var för sig för att ge en förståelse för hur de olika centrala myndigheterna arbetar. Sedan följer en historisk tillbakablick där jag reder ut anledningar till uppdelningen och tidigare projekt som fokuserat på ett ökat samarbete. Därefter följer ett resonemang bakom uppdelningen idag, om projekt som verkar för större samverkan mellan natur- och kulturmiljövård och hur vi förhåller oss till uppdelningen av natur och kultur i vardagen. I slutet framförs framtida möjligheter och arbetsområden där natur- och kulturmiljövården kan fördjupa sin samverkan.

Naturvården

I Sverige är det Naturvårdsverket som är den centrala förvaltningsmyndigheten inom naturvården sedan 1967 (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.10). Naturvårdsverket (2014) har ett överordnat ansvar att hålla koll på hur miljöarbetet i Sverige fungerar och ansvarar dessutom för att samordna och följa upp arbetet med de nationella miljökvalitetsmålen. Naturvårdsverket (2014) arbetar på uppdrag av Regeringen, under Naturdepartementet, och agerar för att lagarna under Miljöbalken följs.

"Naturvårdens uppgift handlar både om att skydda värdefulla områden och arter och att möta människors behov av att nyttja naturen och allt som naturen ger"
(Naturvårdsverket 2015).

Naturvårdsverket (2015) värnar om den biologiska mångfalden bland annat genom skydd och skötsel av mark samt specifika åtgärder för hotade arter. De verkar för ett hållbart nyttjande av naturresurser för fungerande ekosystem och

naturlandskap. Detta är ett sektorsöverskridande ansvar som delas med bland andra skogsstyrelsen och jordbruksverket i deras respektive landområden (Naturvårdsverket 2015).

Naturvårdsverket (2015) samordnar också myndigheters arbete för friluftslivets bevarande och utvecklande. Här arbetar Naturvårdsverket främst med skydd och vård av värdefulla områden för att bevara den biologiska mångfalden och ge naturupplevelser som syftar till att främja människors hälsa och välbefinnande (Naturvårdsverket 2015).

På regional nivå är det länsstyrelserna som ansvarar för att Naturvårdsverkets förordningar verkställs i praktiken, något som även gäller för kulturmiljövården (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.10).

Kulturmiljövården

Kulturmiljövården i Sverige är ett eget politiskt område under Kulturdepartementet (Weissglas, Paju, Westin & Danell 2002 s.15). Riksantikvarieämbetet utgör central statlig myndighet som inrättades på 1630-talet (Gren 2010 s.13). Riksantikvarieämbetet (2015b) arbetar för bevarandet och utvecklingen av våra kulturarv samt ansvarar för våra kulturlandskap och kulturföremål.

"Riksantikvarieämbetet ska särskilt jobba för ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas och för att kulturvärdena i bebyggelsen och i landskapet tas till vara. Vi ska också bevaka kulturmiljöintresset vid samhällsplanering och byggande, följa och stödja det regionala kulturmiljöarbetet och verka för ökad kunskap grundad på forskning och samverkan med exempelvis universitet och högskolor" (Riksantikvarieämbetet 2015b).

Fokuset hos Riksantikvarieämbetet har länge varit riktad på inventering och skydd av fornminnen, vilket har skapat ett väl utvecklat fornminnesregister samt ett starkt lagskydd för dessa (Gren 2010 s.13). Backlund (1998 s.8) menar dock att efter 1970-talet vidgades området från att handla om enskilda kulturminnen till kulturvården och kulturmiljön i allmänhet, både i tätorter och på landsbygden. År 1988 införde Regeringen begreppet kulturmiljövård i Sverige som ersatte begreppet kulturminnesvård som istället kom att beteckna området inom kulturmiljövård som berör kulturminnen (Backlund 1998 s.8).

Riksantikvarieämbetet, länsstyrelser och kommuner har till uppgift att skydda och vårda våra kulturmiljöer på olika nivåer i samhället (Weissglas et al. 2002 s.15). Författarna menar följaktligen att detta är en nationell angelägenhet som delas av alla, enskilda som myndigheter. På senare tid har efterfrågan på att kulturmiljövården ska bidra mer inom andra samhällsområden växt, till exempel inom fysisk planering med miljökonsekvensbeskrivningar och nationella miljökvalitetsmål (Weissglas et al. 2002 s.15)

Historisk aspekt på uppdelningen

Riksantikvarieämbetets rapport *Samhällsförändringar och vården av natur och kultur* ger en historisk synvinkel på natur- och kulturmiljövårdens uppdelning som har varit intressant att ta del av i uppsatsen. Redaktör Leif Gren har i rapporten samlat skrifter från aktiva inom natur- och kulturmiljövården för att fånga upp tankar kring samverkan från de senaste hundra åren.

Ändrad syn på naturen

Uppsalateoretikern och en av grundarna till den Svenska naturskyddsföreningen Rutger Sernander menade under början på 1900-talet att naturen ska få utvecklas fritt, vilket gav användning till uttrycket *se men inte röra* (Gren 2010 s.16). Sernander menade att naturen hotades av det moderna jordbruket och att böndernas traditionella bruk av ängar och lövskogar var ett utnyttjande av naturliga biotoper (Gren 2010 s.16).

Gren (2010 s.16) skriver att Sernanders syn senare kom att ändras då hans fallstudier visade att människan varit delaktig i skapandet av dessa biotoper och att de behöver skötas för att behålla sina höga naturvärden. Sernander insåg därmed att det människopåverkade inte står i motsättning till höga naturvärden och att dessa kan skapas med hjälp av mänskligt bruk (Gren 2010 s.16). Detta hävdade även kulturhistorikern Sune Ambrosiani som tyckte att naturen ska ses som en historisk produkt som präglas av människan, där en helhetssyn som fångar det karaktäristiska i landskapet eftersträvas (Gren 2010 s.24). Ambrosiani (1913 s.75) menar att för en okunnig är det svårt att skilja på ett naturminnesmärke och ett kulturminnesmärke, Huvudsaken, skriver Ambrosiani, är att det karaktäristiska i landskapet behålls och ej förfulas eller fördärvas.

Denna tillsynes välformulerade helhetssyn på landskapet hjälpte dock inte natur och kultur att komma närmre varandra, eftersom politiken arbetade mot honom med en alltmer tydlig åtskillnad mellan natur- och kulturmiljövården i respektive sektorer (Gren 2010 s.41).

Tankar om samverkan

Mårten Sjöbäck argumenterade mot den fria utvecklingen och att skydda det som kallades för *ursprunglig* natur eftersom han ansåg att all natur är en kulturskapelse och att landskapet är en produkt av människans inverkan och naturens krafter i växelverkan (Gren 2010 s.41).

Den Svenska Naturskyddsföreningen, som var en av organisationerna för naturvård innan Naturvårdsverket bildades, föreslog på 40-talet att Riksantikvarieämbetet skulle byggas ut med en naturskyddsinspektion för att fånga upp de ökade naturintressena (Gren 2010 s.49). Detta motsatte sig dock en annan organisation för naturvård, Sveriges Hembygdsförbund, eftersom de var oroliga för att landskapsbilden och kulturmiljön skulle ta skada av nytt fokus på naturfrågor, vilket ledde till att Riksantikvarieämbetet behöll sin organisation (Gren 2010 s.50).

Gren (2010 s.50) skriver att inför den nya naturvårdslagen 1964 gjordes en utredning som betonade vikten av att natur-, kulturmiljövård och friluftsliv inte ska sträva åt olika håll och att gränserna mellan dessa inte är helt självklara. Det diskuterades om naturvården borde inordnas under befintliga myndigheter och Riksantikvarieämbetet pekades ut som lämplig då detta kunde samordna kulturskyddets och naturskyddets intressen (Gren 2010 s.50).

Efter utredning ansågs dock detta mindre lämpligt eftersom Riksantikvarieämbetet inte var knutet till länsstyrelser och kommuner, samt saknade funktion i samhällsplaneringen (Gren 2010 s.51). Således menar Gren (2010 s.51) att det skapades en fristående central myndighet för naturvård, som sedermera blev Naturvårdsverket.

En tillbakagång för samverkan

Gren (2010 s.51) skriver att stora samhällsfrågor under 50- och 60-talet backade utvecklingen av en samsyn mellan natur och kultur då myndigheterna pressades av olika samhällsintressen under miljonprogramsåren.

Eftersom kulturminnesvården inte hade någon större roll inom samhällsplaneringen ville man bli en mer integrerad del av planeringsprocessen samt utöka samarbetet med länsstyrelserna, vilket realiserades 1976 i och med den nya länssantikvariereformen som innebar att natur- och kulturvårdsintressen samordnades på länsstyrelserna (Gren 2010 s.56). Gren skriver att även om det på länsstyrelserna fanns ambitioner för större samverkan hos både natur- och kulturvårdare, infriades detta inte i praktiken då sektorerna fortsatte arbeta vidare med sina kärnfrågor.

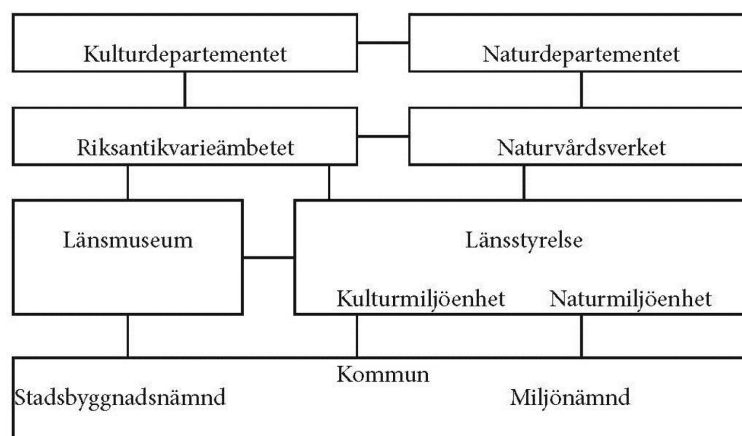
Gren (2010 s.8) menar att från 1970-talet har det politiska kravet på en integrering mellan natur- och kulturvårdssektorerna växt. Han skriver att krav också har ställts på en ökad nytta för samhället exempelvis genom att skapa fler jobb och ge möjlighet för ökad folkhälsa genom att bidra med miljöer för aktivt friluftsliv.

Summering

Samverkan mellan natur- och kulturmiljövård har diskuterats under lång tid av framförallt vetenskapsmän. Forskarna har varit steget före politikerna genom att redan för hundra år sedan förstå att naturen präglas av människan och att en samverkan av natur och kultur i landskapet är viktig för att behålla dess karaktär. Inte förrän på 70-talet lyftes frågan hos politiker som sedan i allt högre grad integrerat natur- och kulturmiljövård tillsammans med friluftsliv som en del av samhällsplaneringen.

Enskilda sektorer – samma landskap

Skissen nedan visar hur den sektoriella uppdelningen av natur- och kulturmiljövården ser ut idag. Med skilda departement och myndigheter är den potentiella samverkan som störst på regional och kommunal nivå där natur- och kulturmiljövård återfinns inom samma arbetsplats.

Skissen är hämtad från "Att skapa värden – natur- och kulturmiljövårdens roll i kunskapssamhället", Olsson, Löfvenberg & Snickars (2002 s. 10).

Genom att natur- och kulturmiljövården etablerats på var sitt håll har enskilda vetenskapliga sektorer skapats. Problemet med detta har Birgitta Johansen, avdelningschef på Riksantikvarieämbetet 2010, poängterat i sitt kapitel:

"Vi lever fortfarande i en sektoriserad värld samtidigt som signaler om problem med detta tänkande blir allt mer frekventa. Varje myndighet har sitt ansvar med vidhängande regelverk, bidrag m.m. Platser är däremot sällan ensektoriella, och lika lite är människor det. Viktiga frågor, ja kanske t.o.m. ibland de viktigaste frågorna, riskerar hamna mellan sektorerna." (Johansen, B. 2010 s.3)

Ingår i olika tankekollektiv

Natur- och kulturmiljövårdare utbildas vid olika institutioner med olika teoretiska utgångspunkter, vilket gör att de fostras in i olika tankekollektiv (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.19). Författarna menar att eftersom det är svårare att överskrida gränser mellan olika tankekollektiv än mellan institutioner, skapas en stark åtskillnad mellan natur- och kulturmiljövårdare. I praktiken betyder detta att skillnaderna mellan natur- och kulturmiljövården är större än att de separeras till olika avdelningar på arbetsplatserna. För att samarbeta krävs också att gränserna mellan olika tankekollektiven överskrids (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.19).

En samlad politik kring natur- och kulturmiljövård

Sveriges regering (2002 s.1) tog fram en förnyad naturvårdspolitik i och med skrivelsen *En samlad naturvårdspolitik* från 2002. Denna handlar bland annat om samarbetet mellan natur- och kulturmiljövård, naturvårdens fortsatta arbete med de nationella miljö kvalitetsmålen och naturvårdens sociala bidrag genom miljöer för friluftsliv (Sveriges regering 2002 s.1).

Sveriges regering (2002 s.69) bedömer här att samverkan mellan natur- och kulturmiljövård bör förstärkas och utvecklas, bland annat genom gemensamma metoder och arbetssätt för exempelvis analyser och värdering av landskapet. De menar följaktligen att samverkan måste ske på alla nivåer i samhället och att de avser utveckla gemensamma styrformer för samverkan på central och regional nivå.

"Naturvårdens insatser sker i ett landskap där "natur" och "kultur" är samtidigt närvarande som två aspekter i samma landskap. Naturvård och kulturmiljövård kan därför inte hanteras eller bedrivas som två separata företeelser; i stället bör en helhetssyn på landskapet vara utgångspunkten". (Sveriges regering 2002 s.11)

Sveriges regering (2002 s.69) skriver att natur, nämnt som företeelser ur geologiska processer och biologisk evolution och kultur, människans inverkan på landskapet med dess livsmiljöer och arter, verkar inom samma landskap som förändras av både naturliga processer och mänskliga aktiviteter. För att skapa en helhetssyn menar de att det finns anledning att utveckla samverkan mellan natur- och kulturmiljövården i alla våra svenska landskap. Ett ökat samarbete bör ske genom gemensamma projekt och processer, vilket sprider kunskap och förståelse för varandras perspektiv och metoder (Sveriges regering 2002 s.70). Regeringen i Sverige (2002 s.70) framför markanvändningshistorik som en gemensam nämnare där natur- och kulturmiljövården kan använda gemensamma analyser och redovisningar för att skapa en god bevarandestatus. De menar även att arbetet med riksintressen för naturvård, friluftsliv och kulturmiljövård kan utgöra gemensamma projekt där samverkan kan styrkas.

Det är viktigt för natur- och kulturmiljövården att skapa goda förutsättningar för friluftsliv, vilket framhålls i de nationella miljökvalitetsmål som berör landskapet (Sveriges regering 2002 s.72). Regeringen i Sverige (2002 s.73) menar att i friluftslivet ingår både natur- och kulturupplevelser vilket gör att dessa ej bör separeras. De skriver att styrkan att ha en starkt sammanflätad naturvårds-, kulturmiljö- och friluftspolitik ligger i kopplingen mellan landskapets innehåll, upplevelser och friluftsliv som skapar natur som stimulerar och väcker intresse.

Tidigare och pågående projekt

För att förstå hur man i framtiden kan arbeta med projekt som sammanför natur- och kulturmiljövård är det relevant att ha kunskap om tidigare projekt som arbetat för att öka samarbetet inom olika delar av natur- och kulturmiljövården.

Tvårsprojektet

Ett samarbetsprojekt mellan Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och Boverket gick under namnet *Utvecklad tvärfacklig samverkan vid planering för hushållning med befintliga resurser*, till vardags benämnt Tvårsprojektet som finns färdigställd i tre rapporter (Riksantikvarieämbetet 2002 s.2). Syftet med samarbetet var att undersöka hur en samverkan mellan myndigheterna skulle kunna bidra till ett ökat skydd av natur- och kulturvärden, samt hur de kan utvecklas i ett hållbart samhälle (Riksantikvarieämbetet 2002 s.2).

Tvårsprojektet har arbetat för att ta fram strategier för en ökad samverkan mellan natur- och kulturmiljövården för att gynna landskapets värden och öka de båda sektorernas påverkan på samhällsbyggandet (Riksantikvarieämbetet 2002 s.2).

"Den fysiska miljön har formats av naturen och människors bruk av den. Dessa värden består sålunda inte av enbart natur eller kultur utan av båda, förenade i skilda kombinationer – till rurala eller urbana landskap. Landskapet bär båda slagen av värden. Omsorgen om miljön är en omsorg om dessa värden i den samsättning som är karaktäristisk för en plats, ett område eller en trakt. Natur- och kulturmiljövård blir därmed olika infallsvinklar på den gemensamma uppgiften – omsorgen om landskapets värden." (Riksantikvarieämbetet 2002 s.7).

Natur- och kulturkommunikation

I ordet naturvägledning står *natur* för "landskapets natur och kulturgivna element" enligt en överenskommelse mellan SLU och Naturvårdsverket (Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) 2015). Institutionen Centrum för naturvägledning verkar för en naturvägledning som överbrygger natur- och kulturhistoriska perspektiv (SLU 2015). Sambanden mellan människa och natur är särskilt intressant för naturvägledning vilket också blir en förutsättning för att förstå framtida utmaningar som klimatförändringar och utarmning av biologisk mångfald (SLU 2015). En arbetsgrupp för natur- och kulturkommunikation KOMSA har bildats från naturhistoriska museernas samarbetsorganisation NAMSAS där Centrum för Naturvägledning är sammankallande (SLU 2015). KOMSA sammanför natur- och kulturmiljöperspektiv inom naturvägledning och museipedagogik bland annat genom att genomföra seminarier och workshops för NAMSAS medlemmar (Naturhistoriska riksmuseet 2015).

Kompetensutveckling av lantbrukare inom miljöområdet

Jordbruksverket har tidigare drivit två kampanjer för natur- och kulturmiljövård i odlingslandskapet vid namn *Levande landskap* och *Markernas mångfald* (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 ss.17-18). Författarna menar att dessa har syftat till att höja kompetensen hos lantbrukarna om natur- och kulturvärden i landskapet och föra en dialog där lokala kunskaper tas tillvara. Genom att rikta sig till de aktiva brukarna av landskapet har kampanjerna verkat positivt för en integrering av natur- och kulturmiljövård i praktiken (Nilsson, Skoglund & Svensson 2008 s.18). Författarna skriver att dessa kampanjer tyvärr har setts som tillfälliga och har trots det positiva utfallet inte gett avtryck på den ordinarie verksamheten.

Summering

Flera projekt arbetar eller har nyligen verkat för en integrering av natur- och kulturmiljövård. Gemensamt för dessa är att de integrerat ämnesområden som berört både natur och kultur, som omsorg av landskapets värden, naturvägledning och praktisk tillämpning av landskapet. Detta skapar frågor och mötesplatser som natur- och kulturmiljövården kan samverka kring.

Samarbete i praktiken

I skrivelsen *Mötesplatser – på väg mot en samlad natur- och kulturmiljövård* har författarna Nilsson, Skoglund och Svensson (2008 ss. 12-13) tagit reda på hur samverkan fungerar i det praktiska arbetet, genom intervjuer av åtta handläggare på olika länsstyrelser som arbetar med natur-, respektive kulturmiljövård. Författarna skriver att ur intervjuerna framkom att handläggarna är positiva till en samlad naturvårdspolitik, även om det idag fungerar dåligt i praktiken. Handläggarna menar att organisationerna på länsstyrelserna motverkar ett större samarbete då natur- och kulturmiljö är uppdelade i olika enheter (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.13). Därför menar de att det sektorsöverskridande arbetet är beroende av enskilda tjänstemäns intresse för att samarbete mellan enheterna ska äga rum (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.13).

Natur och kultur i Uppsala län

Enligt Länsstyrelsen i Uppsala län (2000 s.41) har natur- och kulturmiljövården mest behandlats var för sig inom planeringen för den gröna strukturen. De menar att sociala, ekologiska och kulturella värden ofta återfinns inom samma område, som när de samordnas kan ses som en större komponent i samhällsplaneringen. Länsstyrelsen (2000 s.41) upplever dock om att dessa värden är svåra att samordna, vilket gör att de behandlas var för sig i det kommunala arbetet. De menar därför att natur- och kulturmiljövården samt friluftsliv fortfarande ska behandlas enskilt i planeringen. För att inte gå miste om helheten föreslår de istället att man kan upplysa om de gemensamma planeringsförutsättningarna i ett gemensamt avsnitt av den kommunala planeringen.

Summering

På regional nivå finns svårigheter för ett utökat samarbete eftersom indelningen i olika enheter motverkar en samordning. Förståelsen och intresset för samverkan verkar dock finnas om båda enheterna kan vinna på ett samarbete vilket skulle leda till att de får större genomslagskraft i samhällsplaneringen.

De nationella miljö kvalitetsmålen

I *En samlad naturvårdspolitik* går att läsa att samtliga 16 miljö kvalitetsmål har samband med naturvården och bildar utgångspunkt för naturvårdsarbetet i Sverige (Sveriges regering 2002 s.8). Regeringen i Sverige (2002 s.8) har listat sju mål med extra hög relevans för naturvården som är: *Levande sjöar och vattendrag, Hav i balans samt levande kust och skärgård, Myllrande våtmarker, Levande skogar, Ett rikt odlingslandskap, Storslagen fjällmiljö* och *God bebyggd miljö*. Även det 16e miljö kvalitetsmålet *Ett rikt växt- och djurliv* har hög relevans för naturvården (Sveriges regering 2002 s.9) vilket infördes i miljömålssystemet 2005 (Naturvårdsverket 2014). Senare i uppsatsen behandlas två av målen djupare, nämligen *Levande skogar* och *Ett rikt odlingslandskap*.

I rapporten *Mötesplatser – på väg mot en samlad natur- och kulturmiljövård* menar författarna att flera av miljö kvalitetsmålen berör både natur- och kulturmiljövård, som därför har potential att vara ett gemensamt arbetsforum (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.21). De skriver dock att kulturmiljön har varit mindre inblandad i miljömålsarbetet eftersom de inkluderades senare och i begränsad omfattning.

Jan Terstad (2010 s.105), Artdatabanken SLU, menar att kulturmiljön är integrerad i miljömålsarbetet men på ett icke konsekvent sätt. Han skriver att eftersom kulturmiljön återfinns på ett eget departement, *Kulturdepartementet*, skiljs den åt från den övriga miljön vilket inte underlättar en integrering.

Kulturmiljömål

Sedan 2014 har Sveriges regering beslutat om att införa fyra nationella kulturmiljömål som ska vägleda kulturmiljöarbetet på regional och kommunal nivå (Riksantikvarieämbetet 2015c). Dessa syftar till att bevara och utveckla en mångfald av kulturmiljöer där människor har möjlighet att vara delaktiga i arbetet och använda kulturmiljön som en källa till kunskap och upplevelser, samtidigt som en helhetssyn på förvaltningen av landskapet gör att kulturmiljön framhävs i samhällsutvecklingen (Riksantikvarieämbetet 2015c).

Samarbete kring miljö kvalitetsmålen

Handläggarna på länsstyrelserna har fått bistå med erfarenheter kring samarbete gällande de två miljö kvalitetsmålen *Levande skogar* och *Ett rikt odlingslandskap* (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.15). Här framkommer att samarbetet fungerar bättre runt miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*, bland annat för att odlingslandskapen varit mer prioriterade av kulturmiljövården under många år (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.17).

Levande skogar

Nilsson, Skoglund och Svensson (2008 s.15) menar att våra boreala skogar tidigare har ansetts ha ett lågt värde som kulturlandskap, bland annat till följd av kunskapsbrist. De skriver att på senare tid har det dock uppdagats att skogsmarker rymmer många forn- och kulturlämningar till följd av mänskligt nyttjande.

Vidare beskriver de att eftersom kulturlämningar löpt stor risk att förstöras i det intensiva jordbruket har inventering och skydd av dessa landskap varit i fokus hos kulturmiljövården under lång tid. Författarna framhåller dock att skogslandskapen ständigt utsätts för skogsbrukets ingrepp som får stor påverkan på de kul-

turhistoriska lämningarna, vilka därmed inte kan anses skyddade i skogsmiljön. Om forn- och kulturlämningarna i skogen uppmärksammas mer kan dessa miljöer få högre status som kulturlandskap, vilket skulle ge kulturmiljövården större chans att påverka när reservat i skogsmiljöer skapas (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.16).

I dagsläget inventeras och dokumenteras forn- och kulturlämningar i skogsmiljöer inom projektet *Skog & Historia* som drivs av bland andra Riksantikvarieämbetet och Skogsstyrelsen (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 ss. 16-17). Författarna skriver att en samordning mellan natur- och kulturmiljövården är viktig för att skydda och ta tillvara natur- och kulturvärden som hotas av skogsbruket och uppnå miljö kvalitetsmålet *Levande skogar*.

Ett rikt odlingslandskap

Nilsson, Skoglund och Svensson (2008 ss.17-18) skriver att våra odlingslandskap länge har varit starkt kopplade till kulturlandskap med värden integrerade för natur- och kulturmiljövård såsom sociala och estetiska värden. De menar dock att vissa motsättningar till ett större samarbete finns kvar. Till exempel skriver de att kulturmiljön handläggs för sig under Riksantikvarieämbetets ansvar, medan resterande miljöfrågor i odlingslandskapen sköts av Jordbruksverket. De skriver att jordbruket idag inte bara handlar om matproduktion utan också om landskapsvård och upplevelser. Lantbrukarna är beroende av olika bidrag som kan verka för att gynna natur- och kulturvärden i odlingslandskapet, exempelvis genom bevarande av bruk och hävd (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.17). Därmed finns inte samma motsättningar mellan jordbruket och miljö kvalitetsmålen som i skogslandskapet vilket kan vara bidragande till att samarbetet fungerar bättre runt detta miljö kvalitetsmål (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.18).

Summering

För att uppnå miljö kvalitetsmålen *Levande skogar* och *Ett rikt odlingslandskap* är det viktigt att inga motsättningar mellan bruk och miljö kvalitetsmål föreligger. För att skogen ska få högre status som kulturlandskap är det viktigt att de uppmärksammas av kulturmiljövården på samma sätt som odlingslandskapen. För att minska motsättningar mellan kulturmiljövård och skogsbruk kan exempelvis bidrag delas ut, likt i odlingslandskap, för åtgärder som gynnar natur- och kulturvärden i skogen.

Vardagens möten med natur och kultur

I rapporten *Naturen för mig – nutida röster och kulturella perspektiv* dokumenteras människors personliga berättelser om naturen i deras vardag (Midholm & Saltzman 2014 s.9). Många av dessa tankar berör tvetydligheten till vad som är natur och kultur och blir således intressant att ta del av för att se hur människan som vistas i landskapet påverkas av uppdelningen mellan natur och kultur.

Naturen är ett kulturarv

Nordström och Saltzman (2014 s.16) beskriver vår vardagliga relation till naturen som en del av vårt kulturarv. De menar att de landskap som vi rör oss i är präglade av människan, som nyttjat naturens resurser för att skapa kulturella föremål eller byggnader. Författarna skriver att natur och kultur ska ses som överlappande

kategorier där människoskapade ekosystem som slätterängar och parker är en del av vårt historiska kulturarv i naturen.

Även moderna kulturarv som kraftverksdammar, julgransodlingar, gräsmattor och prydnadsbuskar härrör från naturen (Nordström & Saltzman 2014 ss.16-17). De skriver att definitionen av vad som är ett kulturarv är inte statiskt utan ändras i takt med att samhället förändras och vad som vid en viss tid anses viktigt att bevara.

Författarna menar att det är viktigt att diskutera hur natur och kultur påverkar varandra och att gränsen mellan det människopåverkade och det opåverkade i många fall saknas eller är av mindre betydelse. De skriver att även nationalparken som tidigare ansetts vara en ren naturprodukt, har med tydliga gränser och regler även blivit en kulturprodukt och något som regleras av människan.

Miljöproblematiken skapar motsättning

Nordström och Saltzman (2014 s.18) menar att en motsättning mellan natur och kultur har växt fram med den växande miljöproblematiken under andra halvan av 1900-talet. Författarna skriver att denna pekar på att människan har en negativ inverkan på naturen som skulle klara sig mycket bättre om inte människan lade sig i.

Detta ger i många fall en felaktig bild eftersom många av våra mest värdefulla naturmiljöer är starkt beroende av människans bruk, till exempel våra jordbrukslandskap (Nordström & Saltzman 2014 s.19). Att våra naturbiotoper är beroende av människans bruk ansåg man redan för hundra år sedan i och med Rutger Sernanders fallstudier vilka motsatte sig naturens fria utveckling som han tidigare förespråkade.

Människan är en del av naturen

Håkan Berglund-Lake (2014 ss.37-38) kritiserar det sätt som används för att kartlägga människors relation till naturen. Han menar att naturen är något vi ser som självklart, som vi är ovana vid att beskriva med ord. Därför skriver han att svaren riskerar att bli otydliga och allt för konkreta för att beskriva den unika, personliga relation som människor har med naturen. Han menar att vi lätt hamnar i tankefiguren att se natur och kultur som motsatser, exempelvis genom att definiera natur som något orört, oberoende av människan eller som frånvaron av bebyggelse, asfalt och betong.

Trots den tydliga åtskillnaden mellan människa och natur menar han att de flesta anser att människan också tillhör och är en del av naturen vilket gör att motsatserna närmar sig varandra (Berglund-Lake s.39).

I trädgården möts natur och kultur

Katarina Saltzman (2014 ss.119-120) menar att naturen också kan ses som den som bestämmer, något som påverkar hela vårt samhälle och som vi är beroende av. Hon skriver att när flygtrafiken slås ut av ett vulkanutbrott eller ett större snöfall tvingar oss att stanna inomhus är det som att naturen ger igen och vi får ett uppvaknande om hur känslig vår civilisation är.

Denna motsättning mellan människan och naturen blir obefogad när vi ständigt överskrider gränsen mellan kategorierna, exempelvis med miljöförändringar, läran om den egna kroppen eller våra trädgårdsväxter (Saltzman 2014 s.120). Saltzman och Sjöholm (2014 s. 249) menar att i trädgården överskrids gränserna mellan natur och kultur och de kan istället samspela och gynnas av varandra.

Författarna skriver dock att det pågår en ständig kamp mot naturen och det som anses ovälkommet i trädgårdslandet, till exempel ogräs i rabatterna.

Summering

Författarna poängterar att det inte finns några tydliga gränser mellan det som är människopåverkat och det som är opåverkat. Naturen ska inte ses som orörd eftersom människan i många fall bidrar till de höga naturvärdena som således även är en kulturprodukt. Alla landskap är idag präglade av människan och eftersom natur och kultur finns överallt bör de ej framställas som motsatser utan verka i samförstånd för att gynna varandra istället.

Tankar om uppdelningen

Nedanstående yrkesverksamma inom natur- eller kulturvårdssektorn har fått framföra sina åsikter i Riksantikvarieämbetets rapport *Samhällsförändringar och vården av natur och kultur*. De reagerar starkt på uppdelningen av natur- och kulturvård och framför idéer för en utvecklad samverkan mellan sektorerna.

En omöjlig uppdelning

Petra Andersson (2010 ss.65-66), miljöfilosof på Göteborgs universitet, ifrågasätter gränserna mellan natur och kultur, där det naturliga ses som orört av människan. Hon menar att många miljöer idag är beroende av mänsklig aktivitet för att behålla sitt nuvarande skick och att graden av människans påverkan på naturen inte ska få påverka hur den värderas eller om den är värd att bevara. All natur i Sverige är mer eller mindre påverkad av människan vilket gör att stor del av det svenska landskapet är ett resultat av människans verksamhet (Sveriges regering 2002 s 69). Således bör kulturbeskrivande omfatta naturlandskap och naturskydd även innefatta miljöer med mänsklig inblandning (Andersson 2010 s. 66).

Andersson (2010 s.66) menar att när vi kan acceptera att naturliga landskap inte betyder att de är orörda av människan blir skillnaden mellan natur- och kulturmiljövård omöjlig att upprätthålla.

Saknar helhetssyn i utbildningen

Lena Bergils (2010 s.70), fd landsantikvarie i Stockholms län, hävdar att oförmågan till samsyn grundar sig i okunskap. Hon skriver att varken natur- eller kulturvårdssektorn tidigare har sett till helheten i landskapet. Kulturmiljövårdarna har inte insett betydelsen av miljön runtomkring deras viktiga fornminnen och naturvårdare har inte insett värdet av människans bruk av värdefulla naturmiljöer (Bergils 2010 s.70).

Bergils (2010 ss.70-71) menar att sambandet mellan människors bruk och miljön har försvunnit i och med vår minskade kontakt med lantbruket. Författaren skriver att det idag finns en stor klyfta mellan de som arbetar praktiskt i landskapet och akademikerna. Vidare menar hon att specialiseringar inom antingen natur eller kultur inom högre utbildningar inte ger någon generell kunskap som behövs för att se till helheten i landskapet.

Hon föreslår att en gemensam basutbildning även kan innefatta discipliner som landskapsarkitektur, kulturgeografi, miljöanalys, agronom eller landsbygdsutveckling (Bergils 2010 s.72). Författaren menar att detta öppnar upp förståelsen

för de andra kompetenserna som krävs för att knyta ihop de olika vetenskapsfälten.

Behöver ett gemensamt språk

Margaretha Ihse (2010 s.82), professor i naturgeografi, menar att vi behöver förståelse för bägge sektorernas kunskaper för att se till vården av landskapet i sin helhet. Hon skriver vidare att vi inte kan fastna i punktojekt om vi ska ha en möjlighet att se till hela landskapet.

Ihse (2010 s.82) menar att språket mellan kultur- och naturvårdare skiljer sig åt, något som kan skapa oförmåga till samarbete. Hon ger exempel på ord som betyder olika saker för natur- och kulturvårdare som *äng* och *kulturlandskap* och menar att det är viktigt att enas om en gemensam definition för att alla ska veta vad som avses (Ihse 2010 s.90). Ihse menar att vi har en lång väg kvar innan natur- och kulturvård samarbetar för en gemensam vård av landskapet:

”Med den utveckling som hittills skett kan man lätt få en svartsynt framtidsbild för möjligheterna att kunna integrera natur- och kulturvård i ett helhetligt landskapskydd och – skötsel: ingen gemensam värdegrund, inga gemensamma metoder, ingen gemensam mötesplats, och plattform i utbildning eller yrkesliv.” (Ihse 2010 s.91)

Gemensamt intresse och värdegrund

Ihse (2010 s.91) skriver dock att förutsättningar för samarbete finns, om där finns vilja och förståelse. Hon har själv formulerat ett antal exempel på samsyns- och verktygsråden för att uppnå en större samsyn, bland annat att det behövs en gemensam värdegrund för natur- och kulturvårdare (Ihse 2010 s.92). Det bör utformas nya gemensamma metoder som baseras på ett långt tidsperspektiv där skydd och skötsel av natur- och kulturresevat visar en dynamik på landskapet (Ihse 2010 ss.92-93). Författaren tycker att det behövs en gemensam mötesplats för landskapsfrågor där Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet, tillsammans med Jordbruksverket, Skogsstyrelsen och Boverket tar ansvar.

Hon föreslår vidare att Naturvårdsverket borde anställa kulturvårdare och vice versa för att kunskapen ska finnas nära till hands på arbetsplatsen för att därmed vara delaktig i olika delar av planeringsprocessen. Ihse (2010 s.94) menar att vi uppnår samarbete mellan natur- och kulturvård om helheten i landskapet får mer utrymme än de enskilda delarna, vilket skulle göra oss till föregångare i Europa i att vårda och skydda våra landskap.

En gemensam utmaning

Jan Terstad (2010 s.106) menar att vi är på väg åt rätt håll och att det finns en större förståelse mellan natur- och kulturvårdare idag. Han menar att synen på landskapet inte är helt lika men att motstående intressen och synsätt nog alltid kommer finnas och att det kanske till och med är de skilda synsätten som skapar en intressant utveckling. En gemensam utmaning menar han blir de stora förändringar som landskapet står inför i och med klimatförändringarna (Terstad 2010 s. 107). Författaren skriver följaktligen att bevarandet av landskapet i ett visst tillstånd kommer bli än svårare vilket gör att både natur- och kulturvården behöver arbeta på nya sätt för att upprätthålla landskapets värden.

Summering

Att skilja på natur- och kulturmiljövård är en omöjlig uppdelning som ej ser till helheten i landskapet. Generell kunskap för landskapet saknas hos akademiker

vilket gör det viktigt att ha stor förståelse för bägge sektorernas kunskaper. Gemensamma kommunikationer, metoder och mötesplatser blir här viktigt för att öka den förståelsen och skapa intresse för de skilda synsätt som det medför.

Blivande samverkansmöjligheter

I skriften *Mötesplatser – på väg mot en samlad natur- och kulturmiljövård* skriver författarna Nilsson, Skoglund och Svensson (2008 ss.21-24) om ett antal framtida mötesplatser där samverkan mellan natur- och kulturmiljövård kan utvecklas över sektorerna. Som tidigare nämnt utgör miljökvalitetsmålen en sådan där författarna tycker att det bör utformas gemensamma uppdrag och integrerad forskning riktad mot miljökvalitetsmålen. Vidare menar författarna att i arbetet med detta skulle naturvården behöva förstärka sin kulturmiljövårdskompetens för att fler myndigheter ska ta ansvar för kulturmiljövårdsfrågor. De skriver också att Riksantikvarieämbetet skulle behöva större naturvårdskompetens där miljökvalitetsmålen kan få större prioritet i arbetet.

Gemensam utbildning och förvaltningsmetoder

Nilsson, Skoglund och Svensson (2008 s.22) menar att det, som Lena Bergils tidigare nämnt, bör satsas på gränsöverskridande utbildning för blivande och verksamma natur- och kulturmiljövårdare. Inom befintliga utbildningsprogram vill man därför införa övergripande moment som kan ge inblick i andras arbetsfält för att skapa en hybrid landskapsvård (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.22-23). Författarna föreslår även att kulturmiljövården ska utbildas inom adaptiv förvaltning, där störningar tillförs miljön vilket gör att vårderna förändras över tid. Detta skulle ge natur- och kulturmiljövård liknande förvaltning eftersom naturvården har börjat använda sig av denna metod (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.23).

Miljöproblem och klimatförändringar

Författarna tar i rapporten fram ett flertal framtida mötesplatser med fokus på miljöproblem där natur- och kulturvården kan arbeta integrerat för att ge svar på många frågor kring miljön. En av dessa är miljöförstöringen och dess mångåriga historia, där vi kan analysera den befintliga naturen idag för att förstå hur vi påverkat miljön med vårt sätt att leva under flera hundra år (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.23).

Författarna framhåller grön arkeologi är ett tämligen outforskat ämne där naturhistoriska data kan analyseras för att belysa de miljöproblem vi har idag. De menar att detta kan ge oss förståelse för hur vårt sätt att leva har påverkat naturen och kan med kulturmiljöpedagogik beskriva övergripande miljöfrågor.

Ett annat ämne kopplat till landskapets uppbyggnad, *Landscaping*, där både natur- och kulturmiljövård samspelar naturligt (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.23). Författarna skriver att landskapet får sin form efter de lagar och planer som till viss del bestäms av natur- och kulturmiljövården, vilket ger dem stor potential till samverkan om landskapets uppbyggnad.

Författarna riktar kritik mot att natur- och kulturmiljövården idag arbetar inom Sveriges gränser och ej ser till ett större perspektiv. De menar att ett ökat globalt intresse hos båda sektorerna kan utgöra en gemensam arena där den globala klimatsdiskussionen hamnar i centrum (Nilsson, Skoglund & Svensson, 2008 s.23).

Summering

Det finns flera potentiella samverkansområden för natur- och kulturmiljövården som ger sektorerna större möjlighet till samarbete. Förståelse för olika kompetenser kan skapas genom att myndigheterna nyanställer för att samla kunskaper inom arbetsplatsen eller genom gränsöverskridande utbildningar som väcker intresse och kunskap för ämnen utöver sin egen inriktning. Klimatdiskussionen och miljöproblem utgör gemensamma arenor som natur- och kulturmiljövården kan samarbeta kring för att komma fram till nya svar genom att arbeta integrerat.

Slutsatser

Här presenteras de slutsatser som jag kommit fram till i litteraturstudien och som besvarar de två frågeställningar som ställdes i början av uppsatsen.

Varför skiljs natur- och kulturmiljövården åt i olika sektorer?

Natur- och kulturmiljövården har hållits åtskilda sedan de bildades som separata myndigheter för 50 respektive 400 år sedan. Detta trots att vetenskapsmän sedan början på 1900-talet menat att det inte finns någon motsättning mellan natur och kultur och arbetat för en större samverkan. Politiska indelningar har dock lett till en allt större åtskillnad mellan natur- och kulturmiljövård, som inte förrän 1970-talet börjat arbeta för en större samverkan på det politiska planet.

Natur- och kulturmiljövårdens väl invanda roller gör det svårare än man tror att uppnå större samverkan. Här nedan listas tre av de största skälen som framkommit i litteraturstudien som motverkar ett ökat samarbete:

1. Det finns idag för få gemensamma arenor för natur- och kulturmiljövetare. Genom en åtskillnad både inom och på olika arbetsplatser skapas ingen förståelse för andra kompetenser och perspektiv vilket är viktigt för att samarbetet ska fungera.
2. Den gamla motsättningen där natur och kultur ses som motsatser lever kvar även i landskapet där gränserna för länge sedan suddats ut. Även om all natur idag är påverkad av människan finns föreställningen kvar om vad som är *orörd* natur vilket inte bör beblandas med den människopåverkade kulturen.
3. Natur- och kulturmiljövården har länge riktat in sig på olika miljöer och objekt i landskapet vilket gör att de ej hunnit skapa gemensamma metoder och analyser för att samverka om de större landskapsutsnitt som sektorerna nu hanterar.

Även om den mångåriga uppdelningen gör att natur- och kulturmiljövård har svårt att närma sig varandra har vi kommit en god bit på väg genom att uppmärksamma frågan och utforma projekt som undersöker samverkan mellan natur- och kulturmiljövård.

Områden för samverkan av natur- och kulturmiljövården?

I uppsatsen har det framkommit ett antal viktiga arbetsområden som kan bilda plattformar för samverkan mellan natur- och kulturmiljövård. Ett av dessa är miljö kvalitetsmålen där natur- och kulturmiljö finns benämnda under samma kvalitetsmål och därmed strävar efter samma målsättning. I samband med dessa benämns också friluftsliv vilket skulle kunna utgöra en gemensam nämnare där natur- och kulturmiljövården arbetar för samma ändamål, att tillgängliggöra landskapet för människans hälsa och välbefinnande.

Markanvändningshistorik benämns som en gemensam grund att bygga vidare på. Även naturvägledning och trädgårdar innehar en blandning av natur och kultur som kan utvecklas.

Utbildningar som är gränsöverskridande för natur- och kulturmiljövetare kan ge en större gemensam grund och inblick i den andres yrkesliv. Dessa utbildningar kan även innefatta andra kompetensområden som till exempel landskapsarkitektur, vilket kan ge en mer generell syn på landskapet.

I och med de rådande klimatförändringarna blir samverkan allt viktigare, något som kan bilda en gemensam utmaning för natur- och kulturmiljövården. Nya arbetsmetoder och områden kan komma ur detta som exempelvis vår påverkan på miljöförstörelsen eller genom att analysera naturhistoriska data för att ta reda på mer om vårt sätt att leva.

Diskussion

Här diskuteras den fakta som togs fram i litteraturstudien. Metoddiskussionen berör hur mitt arbete har fortskridit och om andra sätt det hade kunnat gå att arbeta på.

Orörd natur

Redan under början på 1900-talet hävdade Rutger Sernander att den människo-påverkade kulturen inte står i motsättning till naturen. Mårten Sjöbäck ansåg vidare att all natur är en kulturskapelse och idag är i stort sett all natur påverkad och kontrollerad av människan, från skogar till åkrar. Bilden av natur och kultur som varandras motsatser lever dock kvar, även om den är omöjlig att upprätthålla i landskapet. Gränsen för vad som är människopåverkat eller inte saknas idag, även de områden vi uppfattar som orörda eller som ursprunglig natur har påverkats av människan på något sätt. Att hålla kvar vid denna kategorisering blir således blir föråldrad och skapar en onödigt stor klyfta mellan natur- och kulturmiljövård.

En gemensam natur- och kulturmiljövård

En bättre utvecklad landskapsvård skulle skapas om vi kunde se landskapet i sin helhet. Vi har kommit en bit på väg genom att natur- och kulturmiljövården idag riktar sig mot större landskapsutsnitt och inte enbart mot punktojekt. Detta uppmärksammades tidigt av Sune Ambrosiani som menade att vi inte bör fastna i detaljerna för att fånga det karaktäristiska i landskapet och därmed uppnå en god helhetssyn. För att skapa ett större skydd av landskapet och göra det starkare mot

samhällsförändringar skulle vi vinna mycket på en gemensam natur- och kulturmiljövård. Detta skulle öka deras inflytande på samhällsplaneringen och på sikt utgöra ett starkare skydd även för enskilda natur- och kulturvården. För att inte landskapen ska fragmenteras och riskera att förlora viktiga värden blir ett starkare skydd allt viktigare i framtiden då ett högt exploateringsstryck gör att landskapets bevarande kan ifrågasättas.

En gemensam landskapsvård kan troligen uppnås på andra sätt än att samordna natur- och kulturmiljövård under samma sektor. En förstärkt kompetens på arbetsplatsen kan troligen gynna kommunikationen mellan natur- och kulturmiljövetare där deras skilda synsätt på landskapet bör ses som berikande vilket kan tillföra arbetsplatsen en ny dimension. Gemensamma metoder och mötesplatser blir här viktigt för att lyfta fram de olika perspektiven och skapa en gränsöverskridande kommunikation. Sveriges regering (2002 s.69) skriver att samverkan bör ske på alla nivåer i samhället. Det är viktigt att gemensamma mål kommer uppifrån i kedjan, från myndigheterna och ner till kommunerna som arbetar närmst de enskilda landskapen. Med gemensamma mål på en nationell nivå kan detta inarbetas i länsstyrelsernas arbete för att sedan ingå i kommunernas program där natur- och kulturmiljövård föreslagsvis kan ingå under samma avsnitt i översiktsplaneringen. I den befintliga strukturen kan samverkan därmed fungera bättre och med relativt små medel kan en bättre landskapsvård skapas.

Helhetssyn på landskapet

I rapporten *En samlad naturvårdspolitik* nämns att en helhetssyn på landskapet ska vara utgångspunkten. Kan en helhetssyn kan uppnås genom större samverkan mellan natur- och kulturmiljövården?

Det är idag många myndigheter som arbetar med våra landskap, förutom Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet även Boverket, Jordbruksverket, Skogsstyrelsen och Trafikverket för att nämna några. Alla dessa skulle troligen behöva utveckla större samverkan för att uppnå en helhetssyn på landskapet. Även om dessa myndigheter verkar i olika delar av landskapet visar de alla en omsorg för miljön och har en gemensam uppgift att vårda landskapet, något som bör ses som en utgångspunkt i samhällsplaneringen.

Miljökvalitetsmålen

Som ett viktigt gemensamt arbetsområde benämns miljökvalitetsmålen, där natur- och kulturmiljövården benämns under samma miljökvalitetsmål (Nilsson, Skoglund & Svensson 2008 s.21). Från 2014 har dock fyra kulturmiljömål införts av Regeringen som behandlar kulturmiljöarbetet på regional och kommunal nivå. Detta kan ses som en tillbakagång för samverkan mellan natur- och kulturmiljövården i miljömålsarbetet. Weissglas et al. (2002 s.15) menar att kulturmiljövården bör bidra mer inom miljökvalitetsmålen. Med de nya kulturmiljömålen finns istället risken att natur- och kulturmiljövården kommer sträva mot olika mål. Eftersom kulturmiljön integreras i dessa mål, men enligt Terstad (2010 s.105) på ett icke konsekvent sätt, finns det utvecklingspotential att arbeta om målen till att behandla fler kulturmiljöfrågor. I och med att dessa nu lagts under egna kulturmiljömål finns det risk att de inte utvecklas under miljökvalitetsmålen, vilket inte skapar större samverkan med naturvården och vi riskerar att målen inte upp-

fylls. De liknande namnen kan nog lätt skapa förvirring och göra att kulturmiljö-målen tyvärr aldrig får någon viktig roll i samhällsplaneringen.

Landskapsarkitektens samverkansmöjligheter

Något som nämns i kombination med natur- och kulturmiljövård i de nationella miljö kvalitetsmålen och som framhävs i *En samlad naturvårdspolitik* är friluftslivet. Nära samband mellan natur-, kulturmiljövård och friluftspolitik skapar möjlighet för intressanta och stimulerande miljöer enligt Sveriges regering (2002 s.73). Här vill jag framhäva landskapsarkitektens möjlighet att kunna utnyttja landskapets potential och upplevelsemässiga värden. En landskapsarkitekt kan här vara opartisk samordnare mellan natur- och kulturmiljövården och framhäva de estetiska värdena i landskapet.

Som tidigare nämnt i uppsatsen kan utbildningen inom landskapsarkitektur integreras med en gränsöverskridande utbildning för natur- och kulturmiljövetare. Eftersom utbildningen behandlar både natur och kultur utan att kategoriseras i något av ämnesområdena kan denna skapa en gemensam utgångspunkt för samverkan mellan yrkesgrupperna. Om detta kan utvecklas genom till exempel fler jobb för landskapsarkitekter på Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och länsstyrelser kan det skapa en pådrivande kraft för tvärsankteriet samarbete.

Fortsatt forskning

En avgränsning som jag gjorde var att enbart behandla de obebyggda landskapen, något som jag tror hjälpt mig hitta motsättningarna mellan natur och kultur. Uppsatsen kunde också ha riktats mot bebyggda landskap där vi landskapsarkitekter arbetar oftare. En fördjupning i miljö kvalitetsmålet *God bebyggd miljö* kan vara utgångspunkt för att förstå hur natur och kultur samverkar i städer, till exempel i parker och bostadsområden.

En annan intressant aspekt att undersöka är det globala perspektivet på frågeställningarna. Nilsson, Skoglund och Svensson (2008 s. 23) riktar kritik mot att natur- och kulturmiljövården ej arbetar utanför Sveriges gränser och menar att ett globalt intresse kan lyfta klimatskussionen. Klimatförändringarna drabbar hela världen vilket kan skapa en gemensam utgångspunkt för ett ökat globalt samarbete kring natur- och kulturmiljövård vilket kan skapa intressanta perspektiv och lärdomar från andra länder. Eftersom många lagar och bidrag kring våra landskap regleras genom vårt medlemskap i den Europeiska unionen får detta stor påverkan på hur vi arbetar med landskapen även ur ett nationellt perspektiv.

Metoddiskussion

För att uppnå uppsatsens syfte utfördes en litteraturstudie som gick ut på att samla in det som tidigare skrivits inom ämnen. Arbetet ändrades mycket under tidens gång, något som hjälpte mig att få en större inblick i området och lärde mig hur komplext detta ämne är.

Något som kunde ha tillfört uppsatsen mer tyngd vore att utföra en praktisk undersökning över natur- och kulturvårdens skillnader. Exempelvis kunde jag ha intervjuat yrkesverksamma natur- och kulturmiljövårdare för att ta reda på hur de ser på samverkan och få en mer personlig inblick i hur deras arbeten skiljer sig.

Nu gick mitt arbete ut på att sammanfatta vad andra uppfattade från möten med natur- och kulturmiljövårdare, vilket kan ha tolkats i flera omgångar och därmed kommit längre från sanningen. De svar jag fick av litteraturstudien svarade på mitt syfte men eftersom frågeställningarna kan besvaras på flera sätt kanske jag skulle få andra svar om arbetet utfördes annorlunda. De referenser som jag använde mig av kändes trovärdiga, dock var några av dem från tidigt 00-tal vilket går tillbaka lite för långt i tiden för att innehålla uppdaterad information inom ämnet. De tog dock upp intressanta frågor och det var nyttigt för mig att inkludera även äldre källor i arbetet, även om det skulle varit intressant med fler färskare referenser för att se om åsikterna ändras, till exempel genom nyare rapporter från Sveriges regering.

Slutord

Genom att utföra denna undersökning lärde jag mig mycket om natur- och kulturvårdens arbetsområden och om komplexiteten med att utveckla deras samverkan. Jag kommer ha god nytta av mina lärdomar i mitt kommande yrkesliv eftersom jag lärde mig ifrågasätta det jag tidigare ansåg som självklart och att lita på min egen förmåga att hantera svåra frågeställningar.

Referenser

- Ambrosiani, S.(1913) *Kulturminnesvård och naturminnesvård. Några ord med anledning af den tilltänkta fornminneslagstiftningen*. I: Gren, L. (red.) *Samhällsförändringar och vården av natur och kultur – En debattskrift om natur- och kulturmiljövårdens utveckling under 100 år*. ss.25-31.
- Andersson, P.(2010) *natur och kultur – aldrig mötas de två?.* I: Gren, L. (red.) *Samhällsförändringar och vården av natur och kultur – En debattskrift om natur- och kulturmiljövårdens utveckling under 100 år*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. ss.65-68.
- Backlund, A-C. (1998). *Kommunala kulturmiljöprogramms betydelse för bevarande av kulturvärden*. Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag.
- Bergils, L. (2010) *En strid om ord*. I: Gren, L. (red.) *Samhällsförändringar och vården av natur och kultur – En debattskrift om natur- och kulturmiljövårdens utveckling under 100 år*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. ss. 70-72.
- Berglund- Lake, H. (2014) *Åtskillnad eller samhörighet – jag och naturen*. I: Midholm, L & Saltzman, K (red.) *Naturen för mig - nutida röster och kulturella perspektiv*. Göteborg: Lunds universitet, Institutet för språk och folkminnen i samarbete med Folklivsarkivet. ss.37-45.
- Europarådet (2000). The European Landscape Convention. Tillgänglig: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/landscape/presentation_en.asp [2015-04-13]
- Gren, L. (red.)(2010) *Samhällsförändringar och vården av natur och kultur – En debattskrift om natur- och kulturmiljövårdens utveckling under 100 år*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.slu.se/Documents/externwebben/centrumbildningar-projekt/centrum-for-naturvagledning/dok/ra%C3%A4rapport.pdf> (2015-03-05)
- Ihse, M.(2010). *Natur- och kulturmiljövårdens olika språk och värder*. I: Gren, L. (red.) *Samhällsförändringar och vården av natur och kultur – En debattskrift om natur- och kulturmiljövårdens utveckling under 100 år*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. ss.82-94.
- Johansen, B (2010) *Förord*. I: Gren, L. (red.) *Samhällsförändringar och vården av natur och kultur – En debattskrift om natur- och kulturmiljövårdens utveckling under 100 år*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. ss.3-4.
- Länsstyrelsen Uppsala län (2000). *Grönstruktur i den kommunala planeringen- En studie av sociala, ekologiska och kulturhistoriska aspekter*. Uppsala: Länsstyrelsen. Länsstyrelsens meddelandeserie 2000:1.
- Midholm, L & Saltzman, K (red.)(2014) *Naturen för mig - nutida röster och kulturella perspektiv*. Göteborg: Lunds universitet, Institutet för språk och folkminnen i samarbete med Folklivsarkivet. [Elektronisk] Tillgänglig: <http://www.sprakochfolkminnen.se/download/18.41318b8514835190952181a/1412164353089/Naturen+f%C3%B6r+mig+2014.pdf> [2015-03-03]
- Naturhistoriska riksmuseet (2015-01-21). *KOMSA*. Tillgänglig: <http://www.nrm.se/ommuseet/samverkansparter/namsa/komsa.10950.html> [2015-04-15]

- Naturvårdsverket (2001). *Anmälan för samråd – enligt 12 kap. 6§ miljöbalken*. Utgåva 1. [Elektronisk] Stockholm: Naturvårdsverket. Tillgänglig: <http://www.naturvardsverket.se/Nerladdningssida/?fileType=pdf&downloadUrl=/Documents/publikationer/620-6228-X.pdf> [2015-04-12]
- Naturvårdsverket (2014-12-22) *Om Naturvårdsverket*. Tillgänglig: <http://www.naturvardsverket.se/Om-Naturvardsverket/> [2015-04-14]
- Naturvårdsverket (2015-02-09) *Naturvård* Tillgänglig: <http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/Miljoarbete-i-Sverige/Uppdelat-efter-omrade/Naturvard/> [2015-04-14]
- Nilsson, B. Skoglund, P. & Svensson, E. (2008). *Mötesplatser – på väg mot en samlad natur- och kulturmiljövård*. [Elektronisk] Lund: Lunds universitet. vol. 3. Institutionen för arkeologi och antikens historia. Tillgänglig: http://www.ark.lu.se/fileadmin/user_upload/ark/Motesplatser.pdf (2015-03-06)
- Nordström, A. & Saltzman, K. (2014). *Naturen för oss – en inledning*. I: Midholm, L & Saltzman, K (red.) *Naturen för mig - nutida röster och kulturella perspektiv* Göteborg: Lunds universitet, Institutet för språk och folkminnen i samarbete med Folklivsarkivet. ss.15-21.
- Olsson, K., Löfvenberg, M. & Snickars, F (2002). *Att skapa värden – natur- och kulturmiljövårdens roll i kunskapssamhället*. Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag.
- Riksantikvarieämbetet (2002). *Samverka – för en hållbar utveckling av landskapet*. Slutrapport: Tvärsprojektet. Stockholm: Riksantikvarieämbetet [Elektronisk] Tillgänglig: <http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/76/9172092343.pdf?sequence=1> (2015-03-28)
- Riksantikvarieämbetet (2014) *Kulturarv* (2014-10-02) Tillgänglig: <http://www.raa.se/kulturarvet/> [2015-04-12]
- Riksantikvarieämbetet (2015a) *Kulturmiljö – Att tänka i tid*. (2015-02-17) Tillgänglig: <http://www.raa.se/kulturarvet/kulturpolitik/da-och-nu-att-bevara-anvanda-och-utveckla-kulturmiljon/kulturmiljo-att-tank-i-tid/> [2015-04-12]
- Riksantikvarieämbetet (2015b) *Om riksantikvarieämbetet*. (2015-01-28) Tillgänglig: <http://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/> [2015-04-12]
- Riksantikvarieämbetet (2015c) *Nationella kulturmiljömål* (2015-04-19) Tillgänglig: <http://www.raa.se/kulturarvet/kulturpolitik/da-och-nu-att-bevara-anvanda-och-utveckla-kulturmiljon/vad-ar-kulturmiljo/nationella-kulturmiljomal/> [2015-04-19]
- Saltzman, K.(2014) ”Jag fick ångest då jag såg vad människan gjorde med naturen”. I: Midholm, L & Saltzman, K (red.) *Naturen för mig - nutida röster och kulturella perspektiv*. Göteborg: Lunds universitet, Institutet för språk och folkminnen i samarbete med Folklivsarkivet.ss.113-121.
- Saltzman, K. & Sjöholm, C.(2014) *Trädgård – kultiverad natur?* I: Midholm, L & Saltzman, K (red.) *Naturen för mig - nutida röster och kulturella perspektiv*. Göteborg: Lunds universitet, Institutet för språk och folkminnen i samarbete med Folklivsarkivet. ss.239-251.
- Schibbye, B. & Pålstam, Y.(2001). *Landskap i fokus – Utvärdering av metoder för landskapsanalys*. Stockholm: Riksantikvarieämbetets förlag.
- Sveriges lantbruksuniversitet – Centrum för naturvägledning (2015-03-23). *Natur och Kultur*. Tillgänglig: <http://www.slu.se/sv/centrumbildningar-och->

projekt/centrum-for-naturvagledning/naturvagledning/teman/natur-och-kultur/
[2015-04-15]

Sveriges regering (2002) *En samlad naturvårdspolitik*. Stockholm: Sveriges regering (2001/02:173).[Elektronisk] Tillgänglig:
<http://www.regeringen.se/content/1/c4/28/92/e96aa060.pdf> (2015-03-28)

Terstad, J.(2010) *Kan – och bör – syskon hålla sams? I: Gren, L. (red.) Samhällsförändringar och vården av natur och kultur – En debattskrift om natur- och kulturmiljövårdens utveckling under 100 år*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. ss.105-107.

Weissglas, G., Paju, M., Westin, L. & Danell, T. (2002). *Kulturarvet som resurs för regional utveckling – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet 2002:1.

Ett nära samband mellan natur-, kulturmiljövård och friluftsliv återfinns i miljön runt Kungshögarna i Gamla Uppsala. Fotograf: Författaren (2013-05-28)